मांसदूषिते घटिकुम्भानुद्धृत्य पञ्चगव्येन शुद्धिः। जल बाहुल्ये शतकुम्भोद्धारात् पञ्चगव्यप्रोक्षणाच्च शुद्धिः। कूपादिषु दूषितेषु दिवा सूर्य्यरश्मिवायुस्पर्शनात् शुद्धिः। रात्रौ वायुचन्द्रनक्षत्ररश्मिस्पर्शनात् शुद्धिः। सन्ध्यायां वायुस्पर्शनात् शुद्धिः। नद्यादौ अन्त्यजादिभिर्दूषिते तत्स्वीकृतजलस्थानादन्यत्र जलं शुद्धमेवेति' एवं स्वबुध्या शुद्धिर्विवेचनीया" विधा०पा०।

अथ प्रसङ्गादुपहतजलपाने प्रायश्चित्तमभिधीयते। तत्र विष्णुः "मृतपञ्चनखात् कूपादत्यन्तोपहताद्वोदकं पीत्वा ब्राह्मणस्त्र्यहमुपवसेद् द्व्यहं राजन्य एकाहं वैश्यः शूद्रो नक्तं सर्वे तेऽन्ते पञ्चगव्यं पिबेयुरिति"। अत्यन्तोपहतात् मूत्रपुरीषादिभिः। इदमकामविषयं कामतो मानुष शवोपहतकूपादिजलपाने हारीतः "क्लिन्नं भिन्ने शवे तोयं तत्रस्थं यदि तत् पिबेत्। शुद्ध्यै चान्द्रायणं कुर्यात्तप्तकृच्छ्रमथापि वा"। अशक्तौ तप्तकृच्छ्रमिति धर्मप्रदीपः। "यदि कश्चित्ततः स्नायात् प्रमादेन द्विजोत्तमः। जपंस्त्रिषवणस्नायी अहोरात्रेण शुद्ध्यति"। अकामतो देवलोक्तम् "क्लिन्नं भिन्नं शवं चैव कूपस्थं यदि दृश्यते। पयः पिबेत् त्रिरात्रेण मानुषे द्विगुणं स्मृतम्"। अङ्गिराः "कूपे विण्मूत्रसंसृष्टे पीत्वा तोये द्विजोत्तमः। त्रिरात्रेण विशुध्येत कृच्छ्रं सान्तपनं स्मृतम्"। ज्ञाने तु लघु विष्णुः "अपो मूत्रपुरीषाद्यैर्दूषिताः प्राशयेद्यदा। तदा सान्तपनं कृच्छ्रं व्रतं कार्य्यं विशुद्धये"। चाण्डालकूपादि जलपाने आपस्तम्बः "चाण्डालकूपभाण्डस्थं नरः कामात् जलं पिबेत्। प्रायश्चित्तं कथं तत्र वर्णे वर्णे विनिर्दिशेत्। चरेत् सान्तपनं विप्रः प्राजापत्यं तु भूमिपः। तदर्द्धं तु चरेत् वैश्यः शूद्रे पादं विनिर्दिशेत्। तथा "म्लेच्छादीनां जलं पीत्वा पुष्करिण्यां ह्रदेऽपि वा। जानुदघ्नं शुचि ज्ञेयमधस्तादशुचि स्मृतम्। तत्तोयं यः पिबेद् विप्रः कामतोऽकामतोऽपि वा। अकामान्नक्तभोजी स्यादहोरात्रं तु कामतः"। अत्रैवाभ्यासे प्राजापत्यम् "अन्त्यजैः खानिताः कूपाः तडागं वाप्य एव वा। तेषु स्नात्वा च पीत्वा च प्राजापत्येन शुद्ध्यति" इत्यापस्तम्बस्मरणात्। इदमनापद्विषयम्। यत्तु "अन्त्यजैः खानिताः कूपा तडागादि तथैव च। तेषु स्नात्वा च पीत्वा च पञ्चगव्येन शुद्ध्यति"। तदशक्तावज्ञाने वा आपदि तु शातातपः "अन्त्यैरपि कृते कूपे सेतौ वाप्यादिके कृते। तत्र स्नात्वा च पीत्वा च प्रायश्चित्तं न विद्यते"। इदमत्यन्तापद्विषयमिति शूलपाणिः। "ब्राह्मणक्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चैवान्यजातयः। एभिर्य्ये कारिताः कूपाः स्नानं तेषु तु कारयेत्"। अन्यजातयो मूर्द्धावसिक्ताद्या अनुलोमाः। अन्यखानितचण्डालपरिगृहीतकूपादिजलपानेऽङ्गिराः "चाण्डालपरिगृहीतं योह्यज्ञानादुदकं पिबेत्। तस्य शुद्धिं विजानीयात् प्राजापत्येन नित्यशः"। एतदभ्यासे यत्त्वापस्तम्बेन पञ्चगव्यप्राशनमात्रमुक्तम् "प्रपास्वरण्ये घटके च सौरे द्रोण्यां जलं कोशविनिःसृतं च। श्वपाकचाण्डालपरिग्रहेषु पीत्वा जलं पञ्चगव्येन शुद्ध्येदिति" तदशक्तविषयमापद्विषयं वा" विधा०पा०।

अथ प्रसङ्गात्तडागादिविक्रयप्रायश्चित्तम्। तत्र "देवगृहप्रतिश्रयोद्यानारामसभाप्रपातडागपुण्यसेतुसुतविक्रयं कृत्वा तप्तकृच्छ्रं समाचरेदिति" शङ्खवचनमकामतद्विषयम्। यत्तु पैठिनस्युक्तम् "आरामतडागोद्यानपुष्करिणीसुते विक्रीते त्रिषवणस्नाय्यधःशायी चतुर्थकालमश्नीयात्" तदनुत्सृष्टविषयम् उत्सृष्टस्य तु सर्वसत्त्वोद्देशेन त्यक्तत्वात् तत्साधारण्येन सत्त्वाभावाद्विक्रयासम्भवात्। सर्वानुमतेश्च कर्त्तुमशक्यत्वात् साधारणस्वामिकवस्तुन इवेति दिक्" विधा०पा०।

"तिलकल्कं जलं क्षीरं दधि क्षौद्रं घृतानि च। न त्यजेदर्द्धजम्बानि" विधा०पा० धृतवाक्यम्।

वर्ज्यजलमुक्तं हेमाद्रौ ब्रह्माण्डे "दुर्गन्धि फेनिलं क्षीरं पङ्किलं पल्वलोदकम्। न भवेद् यत्र गोतृप्तिर्नक्तं यच्चाप्युपाहृतम्। यन्न सर्वार्थमुत्सृष्टं यच्चाभोज्यनिपानजम्। तद्वर्ज्यं सलिलं तात! सदैव श्राद्धकर्मणि। निपानं जलाशयः। शुद्धितत्त्वे शङ्खः "स्नानमाचमनं दानं देवतापितृतर्पणम्। शूद्रोदकैर्न कुर्वीत तथा मेघाद्विनिःसृतैः" हेमाद्रावादित्यपुराणे "चिरं पर्युषितं वापि शूद्रस्पृष्टमथापि वा। जाह्नव्याः स्नानदानादौ पुनात्येव सदा पयः"। कात्यायनः "अपो निशि न गृह्णीयान्न पिबेच्च कदाचन। उद्धृत्याग्निमुपर्यग्नेर्धाम्नो धाम्न इतीरयेत्"। रजोदोषे तु प्रागुक्तम् नारदीये "त्यजेत् पर्युषितं पुष्पं त्यजेत् पर्युषितं जलम्। न त्यजेत् जाह्नवीतोयं तुलसी बिल्वपद्मकम्" नि०सि०।

"पानीयं पायसं सर्पिर्दधि क्षीरं घृतानि च। निरस्यं शेषमेतेषां न प्रदेयन्तु कस्यचित्" आह्नि०त० महाभारतम्

जलपानप्रकारः विधानपारिजाते उक्तो यथा